

3042

Amberg-Weißb. u. P.
5. 5. 1893

612

889
m-18

1893

889-3

Ռ-18

Է Մ Ա Է

Վ Է Պ

ՅՈՅՆ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐ Ե. Թ. ԹԱՆԳԱՐԻ-Ի

Գերմ. թարգմանեց

ՅՈՎՀ. ԼԱԼԱՅԵԱՆՑ

(Արտատպած „Արձագանք“ շաբաթ. 1884
№ № 41, 15, 16 և 17.)

Թ. Ի. Ֆ. Լ. Ի. Ս.

Տպարան Մ. Շարաձե, Նիկ. փ. տ. 21.
Типография М. Шарадзе, Ник. 21
1893

889-3
m-18

(22)

Է Մ Ա Է

Վ Է Պ

ՅՈՅՆ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐ Ա. Թ. ԹԱՆԳԱՐԻ-Ի

Գերմ. Թարգմանեց
ՅՈՎ. ԼԱԼԱՏԵԱՆՑ

(Արտատպած «Արձադանը» շաբաթ. 1884 № № 14,
15, 16 և 17.)

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Տպարան Մ. Շարաձե, Նիկի փ. տ. 21
Типогр. М. Шарадзе, Никол. 21
1893

Дозв. цензурою, Тифлисъ, 15-го Марта 1893 г.

Է Մ Ա Է

Վ Է Պ

ՅՈՅՆ ՄԱՏԵՆԱԳԻՐ Ե. Թ. ԹԵՆԳԵՐԻ-Ի

Ա.

1842 թուին էր: Օտարի լուծը թաթափելու նախանձախնդիր, Նոր Զէլանդիայի Հուարկի և Հուկի-Անգա երկու ցեղերը ապստամբել էին Անգղիայոց տիրապետութեան դէմ: Նոքա բարկութեան և մահու աստուծոյ Տեպոկոի անուամբ երդուել էին օտարագգի բըռնակալներին իրենց կղզուց դուրս վանել և քաջընթաց հասել էին մինչև Տերանիկի և աւելի հեռու մինչև Նոր-Պլիմութ, ճանապարհին գիւղեր ու գաղթականութիւններ կողոպտելով ու այրելով:

Անգղիացիք դիմադրեցին նրանց, ի փախուստ դարձրին և ի թիւս բազմաց զերի առին նոցա ցեղապետներից մին, ծերունի Խուրակէին (արագոտն), որին նոքա զինքը իբրև հայր սիրող և իբրև թագաւոր լարգող ցե-

ղակիցների աչքի առաջ անգութ ու անխնայ կախեցին:

Սակայն այդ վարմունքով փոխանակ անապատի որդւոց մէջ նորանոր փորձերի դէմ երկիւղ ներշնչելու, վերջին ծայր կատարութեան հասցրին նրանց և նոցա մէջ մի անշէջ ատելութիւն բորբոքեցին: Երկու ուլ ցեղեր, Հանկի և Բէլկատո, միացան առաջինների հետ և Սնգղիացի պաշտօնեայք, որք չէին կարող գործին թեթև նայել, ստիպուեցան զօրաւոր միջոցների ձեռք զարկել վայրենիների անընդհատ յարձակմանց միանգամայն վերջ տալու համար:

Այդ առթիւ Նոր-Պլիմութում մի արշաւանք պատրաստուեցաւ. որոց նպատակն էր աստամբութիւնը հիմնովին խեղդել: Բոլոր պատրաստի զինուորական ուժերը, հետևակ, թէ ուժբաձիգ զնդեր զէնքի կանչուեցան, բացի այդ նոյն տեղի նաւահանգստում գտանուող «Սմֆիտրիտ» նաւի պահապան զինուորները օգնութեան առնուեցան:

Վաշտերի առաջ խաղալու նախընթաց երեկոյին, գնտերի հրամանատար սպաները ընտրեւազոյն քաղաքացիների հետ ի միասին խմբուած էին կուսակալի, գնդապետ Կվինտերրիի մօտ: Բնականաբար խօսակցութեան գըլ-

խաւոր նիւթը լաւաջիկայ պատերազմն էր, որոյ յաջող ելքը կղզու կատարեալ նուաճումն էր խոստանում:

Դահլճի մէջ տեղը, բոլորակ սեղանի մօտ, նստած էր օրիորդ Էլիզաբէթ Կվինտերրի, և թէյ էր ածում: Նոյն իսկ Վիատենդի շրջաններում կարող էր նա իւր ձիւնի պէս սպիտակ մորթով ու կապոյտ աչքերով իբրև գեղեցիկուհի աչքի գարնուել, սրբան աւելի Նոր-Ջեւլանդիայի անապատներում, ուր նա փթթում էր իբրև մէկ հատիկ ծաղիկը իւր սեռի: Բացի այդ օրիորդ Կվինտերրիը ժառանգուհի էր բաւական նշանաւոր հարստութեան գնտապետի, որոյ մասին զիտէին, որ պատերազմական պաշտօնապետի առանձին շնորհն է վայելում:

Այդ ամեն պարագայքը ի նկատի առնելով, բնական է, որ օրիորդ Էլիզաբէթը մի փափագելի հարսնացու էր բոլոր այն երիտասարդ սպաների համար, որք նորա գեղեցիկութեանն էին զմայլում, նորա հարստութեանց ձգտում և հօրը համաձայնութեանը կարօտում: Այդ պատճառաւ և դատարկ չէր այն սեղանը, ուր նախագահում էր օրիորդը, և ցամաքային թէ ծովային սպաների խմբեր մեղուների նման խռնւում էին նորա շուրջը:

ամենն էլ գեղեցիկ թէյաբաշխին դուր գալու մրցելով:

Պոցանից մինը կար, որ կարծես իւր ջանքերին բաղդաւոր ելք էր տեսնում: Պա ծովագնտի մի երիտասարդ սպայ էր, որի առաւելութիւնը իւր ախոյեաններից հետեւալն էին: Նախ՝ դէմքի գծագրութիւնը արտաքոյ կարգի կոնոնաւորութիւն ունէր և լիշեցնում էր Անտինօյիսի պատկերը, եթէ միմիայն աչքերի մէջ չլինէր մի տեսակ անպարկեշտութեան հասնող լանդգնութիւն և իւր վայելուչ շրթունքը ծածկուած չլինէին դեռահաս ընչոցքով, որ ինքը մի առանձին հպարտութեամբ շուտ շուտ ոլորում էր: Երկրորդ՝ ոչ ոք նորա պէս չէր պարում վալս և պոլկա պարերը, որք այդ ժամանակ նոր ընդունուած էին և երրորդ՝ նա ունէր մի գեղեցիկ բարիտօն ձայն, և հինգ օր շարունակ, մինչդեռ «Ամֆիտրիտ» շոգեսաւը Պլիմութի առաջ խորիս ձգած կանգնած էր, երգում էր օրիորդ Կլինտերրիլի հետ «Լուկիա» օպերայից: Չորրորդ՝ և շատերը հաստատում են թէ այդ էր երիտասարդ սպայի գլխաւոր ձգողական ոյժը—նորա անունն էր լորդ Ալբերտ Բօբլէ, Մարքիզ Ֆից — Վիլիամի երկրորդ որդին, ուրեմն մի երիտասարդ, որ իւր կնօջ թէև մեծ

հարստութիւն չունէր տալու, բայց դորա փոխարէն մի բարձր ազնուատոհմ անուն:

Այդ երիտասարդի ակնածութիւնքը կարծես զրաւեցին զնդապետի աղջկան, որ իւր հաճութիւնը իւր սիրալիր ընդունելութեամբ էր արտայայտում:

Ի՞նչ կը հրամայէք բերել ձեզ մեր արշաւանքից, օրիորդ Ելիզաբեթ», հարցրեց լորդ Ալբերտը ժպտալով ու թէյը ճաշակելով: Այն ճերմակ ծովը, որ հօռուից կաթնապօւրի է նմանում, չեմ կարող դժբաղդաբար, ձեր ոտքի տակ դնել, և ոչ իսկ Տօգադօնի ժայռերը, բայց եթէ կը փափագիք, քանի մի Մօկօմօկացիներ, կամ աղ գրած գլուխներ քանի մի ռանգատիրանների, որպէս կոչվում են այստեղ վալրենիների առաջնորդները, կարող եմ ձեզ խոստանալ»:

«Աստուած մի արասցէ, այդ ի՞նչ առաջարկութիւն է, լորդ Ալբերտ», պատասխանեց օրիորդ Կլինտերրիլ լանդիմանող ձայնով: «Ձեր ամենից, տեսարք եմ, այս եմ ցանկանում, որ դուք ինքնիդ ողջ առողջ լետ դառնաք», աւելացրեց նա, խօսքերը ամենքին, իսկ աչքերը երիտասարդ սպային ուղղած:

«Ա՛յ, ալդ մասին անհոգ եղէք», ասաց փքուն ձայնով Ալբերտը, որ առաջին անգամ

պիտի պատերազմ ելնէր Պօլիմելիայում: Դուք հօ չը պիտի կարծէք, որ այն թշուառականները որ հագուստի տեղ փսիաթներ ունին վերսն և գէնքի տեղ ձկան փուշ, պիտի համարձակին «Ամֆիտրիտի» ոմբակոծութեան տակ այնքան մօտենալ, որ մեզ վնաս հասցնեն: Բայց և այնպէս, քանի որ դուք նոցա գլուխները արհամարհում էք— և իրաւունք ունիք, վասն զի գորանից աւելի անճոռնի ընծայ կարելի չէր անել— ուստի խոստանում եմ ձեզ վայրենի իշխանուհեաց մի ամբողջ երամակ շղթայակալ, որոնցից, դուք ձեզ նաժիշտներ կարող էք ընտրել, և որոց դուք նստելիս իբրև պատուանդան, արշաւելիս իբրև զրաստ կարող էք գործ ածել»:

«Ձեր երևակայութիւնը բոլորովին ասիական է, միլօրդ», ասաց օրիորդ Ելիզաբէթ, «գրաւ կը գամ, որ դուք Թոմաս Մուրի «Լալա Ռուքը» նոր էք կարդացել»:

«Ես ձեզ խորհուրդ կը տամ, ազնիւ բարեկամ», ասաց նորին գերապատուութիւն Դանիէլ Ռինգվելլ, որ մի քանի օր առաջ Նոր-Պլիմութի առաքելութիւնից վերադարձած էր, «ես ձեզ խորհուրդ կը տամ այդ տեսակ պատականութիւն չը ստանձնել: Դուք ծանօթ

չէք բնիկների լանդզնութեան ու քաջութեան»:

«Այդ մասին դառնալիս կը խօսենք», վրայ բերաւ լորդ Ալբերտը հպարտութեամբ: «Ես մինչև անգամ յօժարութեամբ լանձն եմ առնում ձեր գերապատուութեան նոցա զօրապետներից երկուսին բերել, որոց դուք իբրև ժամակոյններ ձեր եկեղեցում գործածել կարող էք»:

«Միլօրդ», պատասխանեց քահանան լուրջ դէմքով, «եթէ այդ մարդիկը մեր գաղթականութեան չ'երայ յարձակին, մենք անշուշտ պիտի լետ մղենք և աշխատենք անվնաս անել նրանց: Սակայն չպիտի մոռանանք, որ մենք մեր կրօնի և քաղաքակրթութեան գերազանցութեամբ ենք պարծենում: Այդ կրօնը և այդ քաղաքակրթութիւնը միանգամայն խրատում են մեզ չը նեղել մեր ոտխներին, որովհետև նոքա մեզնից տկար են, այլ պաշտպանել. ոչ նրանց հողը, ոչ ստացուածքը և ոչ ազատութիւնը խլել, այլ ջանալ բանիւ և գործով նոցա բարքը ուղղել և նոցա մեր Աստուածային վարդապետի ուսման դռները բանալ: Մի խօսքով, նոցա ոչ իբրև ոտքի պատուանդան և ոչ զրաստ նկատել, այլ իբրև մօլորեալ եղբարք, որոց ճշմարտութեան և

գիտակցութեան ճանապարհը հանել՝ մեր կոչումն է:»

Հանդիսականների մեծագոյն մասը հաւանութիւն ցոյց տուեց երիտասարդ լորդի հըսարտութեանը տուած այս փոքրիկ դաստաւութեան, մանաւանդ գնդապետի թիկնապահ հարիւրապետ Ֆրաշեր, որ վաղ յոյս ունէր օրիորդ Էլիզաբէթի սիրտը դրաւելու, բայց տեսնում էր, որ իւր աստղը նսեմանում է «Ամֆիտրիտի» փայլուն սպալի երևալով, քահանային գոհութեան մի ակնարկ ձգեց:

Սակայն լորդ Ալբերտը այն մարդը չէր, որ խօսքի տակ մնար, ալլ և քահանայի խօսքերի հաճոյ ընդունելութիւնը զայրացնում էր նորան:

«Ես ամենեւին չեմ զարմոնում, գերապատիւ Տէր», ասաց նա աշխուժով, «երբ լըսում եմ Զեր բերանից պաշտպանութիւն այդ վայրենիների, ինձ կզարմացնէր դորա հակառակը: Ես գիտեմ, որ դուք միսիօնարներից առանձին սէր վայելելու և տաք տաք պաշտպանութիւն բաղդն ունիք, այնպէս տաք, որ ձեր անձնա՛յան շահերը Անգլիայի շահերից գլուխ կարող են դասուել: Ես լաւ հասկանում եմ, որ անհատների օգտի համար շատ ցանկալի կլինէր եթէ Նոր-Զելանդիայի իշխանութիւնը

վայրենի Ռանգատէրներին (ցեղապետներին) մնար, նոցա ուզեցածի պէս դարձնելու համար, և Անգլիայի դրօշակը երբէք կանգնելու չէր այս կղզու վերայ: Այսօր իսկ գուցէ կան այնպիսիք, որ զապտնաբար անյաջողութիւն են ցանկանում մեր զէնքերին»:

«Այդ զրպարտութեանց պատասխանը, միլորդ», ասաց քահանան, «թողեցէք ինձ: Ես այն ժամանակն էլ լռեցի, երբ դիմադրական թերթերը իրանց յօդուածներում նոյն զըրպարտանքը միսիօնարների երեսին գորկին: Կասկած չկայ, որ ես համազգիներես յալթուիլը չեմ ցանկանում, որովհետեւ ես պատերազմին պիտի մասնակցեմ: Ես ինձ պարտք եմ համարում երկու կողմի գոհերի, թէ վայրենիների, թէ քաղաքակիրթների համար Աստուծոյ օգնութիւնը և մարդկային գութը աղբրել: Եւ եթէ նոքա մեզ, օտարներիս սիրով և առանց կասկածանաց ընդունել են, մեզ, որ նոցա համար օտար ծէսեր, օտար կրօն ենք բերել, մենք Քրիստոսի Հետևողներս, որ պարծենում ենք մեր կրթութեամբ, չպէտք է նոցա բարին չարով փոխարինենք և ոչ էլ նրանց վայրենի անուանենք, եթէ չենք ուզում նրանցից էլ աւելի վայրենի երևալ»:

Այս խօսքերը փոքր ինչ գառնութեամբ

ասելուց յետոյ, անցաւ քահանան դահլճի միւս կողմը և շուտով թողեց ընկերութիւնը միւս օրուան չուելու համար պատրաստուելու:

Իսկ լորդ Բօբլէյը բանի տեղ չը դրեց ոչ այդ բաւականին խիստ յանդիմանութիւնը և ոչ շրջապատողների տհաճ քրքիջը, որ յարուցեց նորա դէմ Տէր Ռինգվելլի խօսքերը, որ ընդհանուր յարգանք էր վայելում: Նա անհոգ շարունակում էր իւր ականճութիւնքը առ օրիորդ Կվինտերրիլ, երգում էր նորա հետ երկձայն տաղեր «Լուկիա»-ից, գրում էր ոտանաւորներ նորա ալբօմում, վերջապէս յաջողեցաւ նորան իւր մտաւոր նրբութեամբ և անհոգութեամբ գոտարճութիւնը իրեն քարշել, միւսներին նոյն իսկ հարիւրապետ Փրապերին հեռացնել, և երեկոյի մնացորդը գրեթէ ամբողջապէս գնդապետի աղջկայ հետ անցկացնել:

Միւս առաւօտ, երբ վաշտերը յառաջ էին շարժվում, լորդ Բօբլէյը հրաժեշտ էր տալիս իւր ընկերներից մէկին, որ նաւի խմբից լինելով իւր հետ միասին մասնակից էր գնդապետի երեկոյեան հրաւերքին:

«Պուլրօպ եղբայր», ասաց նա «ես գնում եմ, թողնելով քեզ իբրև իմ լիազօր և կամակատար իմ վերջին կարգադրութեանց: Պու-

նկատեցիր, անշուշտ, որ օրիորդ Ելիզաբէթը ոչինչ թշնամութիւն չունի ինձ դէմ: Եթէ ես ընտրուած չլինէի այն վայրենի զազանների, բազմապատուարժան Տէր Ռինգվելլի սիրելիների գլուխները իսկոյն իրենց տեղը դնել և եթէ ինձ մի ամսի չափ թողնէին Նոր-Պլիմուսթում մնալ, մի ամսի վերջում Տէր Ռինգվելլը գուցէ պատիւ կունենար իմ հարսանիքս Նոր-Ջեյմսթաունի և աշխարհիս ամեն ծալքերի ամենագեղեցիկ և ամենահարուստ օրիորդի հետ օրհնելու: Բայց ես պիտի դնամ, և ես մի հարիւրապետ գիտեմ, որ այստեղ է մընում, և որ, պիտի խոստովանիմ, ինձ շատ կասկածելի է թւում: Այցելիր ուրեմն օրիորդ Կվինտերրիլին շուտ շուտ, և եթէ յարմար գտնես ինձնից խլելու, մի գանդաղիր: Բայց եթէ տեսնես, որ յոյս չունիս, այնպէս մի արա, ինչպէս այն նախանձոտ շունը, որ թէպէտ ինքը գարի չէր ուտում, բայց սակայն հաչում էր սոված ձիու վերայ, որ մօտենում էր կալին, ընդհակառակը օգնիր ինձ, բացակայիս, պահիր ինձ նորա լիշողութեան մէջ և հսկիր ամբողջին, որ թշնամին յարձակմամբ չ'առնի, և որ գլխաւորն է, հարիւրապետի վերայ աչքդ բաց պահիր: Մինչև հարստանալդ, քեզ

ընդդէմ չի լինի հարուստ բաշեկամ ունեւորացի:

Բ.

Վայրենիները իրանց բանակը Թէմզ գետի ափին էին կանգնել և այնտեղ սպասում էին թշնամու գալու:

Խուրակիի մահից յետոյ ցեղապետ ընտրուած էր նորա որդին Ֆիդիս (կատաղին), որ իւր քաջութեան համար 'Նապուլոն'¹⁾ (Նապոլէօն) մականունն էր ստացել, որովհետև Փրանսիացի աշխարհակալի հռչակը այս վայրենիին անգամ ականջն էր հասել: Ֆիդիսը իւր հօր մահից յետոյ անհաշտ ատելութիւն էր երդուել Անգլիացոյ գէմ և նորա վրէժի ծառաւ անյադ էր:

Անգլիացոյ առաջին զրոհը կորստաբեր եղաւ վայրենիների համար, որ չգիտենալով «Ամֆիտրիտի» Նոր-Պլիմութ գալը, ռմբաձիգ յարձակման գէմ սպարառտուած չէին, և կանգնած էին դաշտում, ուր նոքա պաշտպանուած

¹⁾ Նոր-Ջերանդացին Ֆիդիս, արդարև Նապուլոն Բոնապարտիս մականունը իւր քաջութեան համար:

էին մի փայտեայ պատնէշով: Առանց մի նետնկեցի չափ անգամ մօտենալու, Անգլիացիք ոչնչացրին Պա.ն (այսինքն խրամատը) և դորանից յառաջացած շփոթութեան և երկիւղի մէջ յաջողեցան շատ վայրենիներ սպանել, գոցէ և բոլորին կոտորէին, եթէ շատերը գետը թափուելով չը փրկուէին: Այդ բանը առիթ տուեց Ալբերտին իւր բարեկամ Պուլքոպին գրելու թէ՛ առաւելագրէթին, որ ինքը նորա գազանների ժողովածուն լցնելու համար պիտի ուղարկէր ձեր բոլոր Ռատիկաներին, Խուարկիներին, Խուկիներին, Խոնգիներին ու Բէյերին, եթէ այդ ցամաքակենցաղ անասունները յանկարծ ձկների փոխուած չլինէին: Այդ պատճառով ստիպուած է ինքը որսորդութիւնը թողած ձկնորսութեան ձեռք զարկել, և կարթերի համար արդէն հոգացել է, այնպէս որ վստահ է իւր յաջողութեան:

Սակայն հարկ է նկատել, որ գնտի ամենից քիչ մեծ մեծ բրդողներն և պականդիւրահաւատներն անգամ, որ ներկայ էին թշնամու ցիր ու ցան լինելուն, ապստամբութիւնը յաղթուած էին կարծում և հաւատի էին, որ նոցա ալ ևս ոչինչ չէ մնում, բայց միայն յաղթանակով կղզու վերայ պտոյտ աւել վայրենիների հպատակութիւնը ձեռք բե-

բելու և աստամբուլեան գլխաւոր նիւթիչ-
ներին պատժել:

Բայց նոքա խաբուեցան: Երբորդ օրուան
առաւօտը երբ Անգլիացիք պատրաստովում էին
յառաջ խաղալ, լուսաբացին յանկարծ նկատե-
ցին, որ աջակողմեան բլուրները սև ամպերով
ծածկուած էին, և երբ լուսացաւ տեսան բո-
լոր գագաթները զինուորեալ վայրենիներով
ծածկուած, անհամեմատ մեծ բազմութեամբ
քան նոքա, որոնց քշել էին խրամատներից:
Նոքա այնպիսի դիրք էին բռնել, որի ընտ-
րութիւնը ապացուցանում էր իրանց առաջ-
նորդների ճիշդ ռազմագիտական խելքը, և
միանգամայն նոցա յարձակուելու և ոչ լոկ
պաշտպանութեամբ բաւականանալու նպա-
տակը:

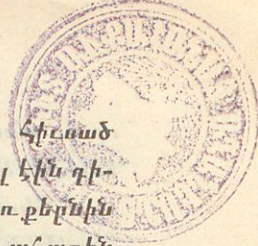
Որքան և մեծ լինէր մեր լորդի անձնա-
կան և ազգային պատուասիրութիւնը, այնու-
ամենայնիւ այդ անակնկալ և յանկարծաս
տեսարանը ապշեցրեց նորան: Վայրենիները,
երեք մասի բաժանուած, բռնած էին բլուր-
ների գագաթները: Նոցա մեծագոյն մասը բո-
լորովին մերկ էին, միւսերը գոյնզգոյն ցնցո-
տիներ ունէին վերան կախած: Նոցա ճանկ-
րած երեսներն ու մարմինները մի գազանա-
յին, սարսափելի տեսք էին տալիս նոցա: Ի-

րանց խիտ, գագաթի վերայ ծամով հիւսած
մազերի մէջ սպառնալից կերպով ցցել էին դի-
շատիչ թռչունների փետուրներ: Զեռքերին
ուռէին մի քանիսը մերէ կոչուած ահագին
լախտեր, միւսները նիզակներ, ծայրը սուր սուր
քարեր կամ ձկան փշեր անցուցած, կային այն-
պիսիներն անգամ, որ հրաշաններ ունէին, ո-
րոց գործածութիւնը Նոր-Ջեւլանդացիներին ի-
րանց նուաճողներն էին սովորցրել:

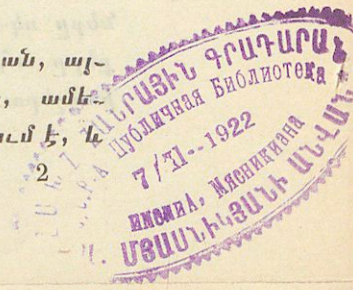
Նոքա լուռ և անշարժ կեցած էին, քա-
րէ արձանների նման:

Վերջապէս արևն ելաւ բլուրների լեռե-
ւից: Նոյն ըոպէին վայրենիների ամբոխը շար-
ժուեցաւ և չափաւորեալ քայլերով սկսուեցաւ
պիլիկորու (պատերազմի պար), որ նոյն իսկ
մեր լորդի նման մարդու վերայ, որ պատե-
րազմի գործերում անփորձ չէր, չէր կարող իւր
ներգործութիւնը չունենալ: Հազարաւոր կո-
կորդներից կարծես միաբերան հնչուեցաւ պի-
լի (պատերազմի երգ), որոյ վայրենի ոռնոցը
նոյն իսկ քաջերին սարսափ լցնել կարող էր,
և որոց ճշալից ազադակների հանգին հետե-
ւում էին պարի շարժուածքները:

Նախապէս երգեցին երգ մահուան, այ-
սինքն մեծ գաղտնիքի, որով Աստուս, ամե-
նաբարձրեալ էակը մարդուն ոչնչացնում է, և

500/56

որոյ անմահ անձնաւորութիւնը միանում է իւրեան և իւր յաւիտենական գոյութեան հետ:

Յետոյ օրհնաբանեցին սուրբ անուշահոտութիւնը, որով հոգիք երկինք են համբառնում և նուիրվում են Ատուասին իբրև հաճելի կերակուր: Սկզբում ձայները լուրջ էին, աչքերը շուտ շուտ դէպի երկինք ուղղած և իրանց հանդիսաւոր շարժուածքների մէջ խորին աստուածապաշտութիւն: Սակայն հետզհետէ նորանց կրօնական ոգևորութիւնը աւելացաւ և վառուեցաւ մինչև ժալթքուն վայրենի կրքերի: Աչքները սկսեցին փայլատակել, ձայներն աշնայիսի սուր թափանցկութիւն ստացան, որ այլ ևս մարդկային չէր և իրանց շարժուածքը նման էին դիւահարների շարժումներին:

Շուտով երգը մի տարօրինակ ողբի փոխվեցաւ, որի միջից դուրս էին ձգում երբեմն գազանական ունոց: Դա նոցա սուգն էր, որք պատերազմում պիտի ընկնէին և նոցա մարմինների ոչնչանալու լաց ու կոծը:

Շատ չը տեսց, նոցա մարմնոյ անդամները սկսեցին ջգային ցնցումներ անել, աչքերը ահաւոր կերպով դառնում էին իրանց խորշերում, լայն բացած բերանների շուրջը

զիգուած էր սպիտակ փրփուր և նոցա մօլնչիւնը նման էր հեռաւոր որոտման:

Լախտերն ու նիզակները ճօճելով սկսեցին ռաքերով հողը փորել: Երգի այս մասը վրէժխղրութեան մաղթանքն էր:

Հետզհետէ նոցա մարմինների ջղային ցնցումները դադրեցան, շարժուածքները չափաւորուեցան, և ձայների հնչմունքը հանգիստ, զրեթէ ողբազին դարձան: Նոքա, որ պատերազմում ընկնելու էին, միխթարում էին իրանց մայրերը նոցա լառաջիկայ ծանր կորուստի համար:

Այդպիսով վերջացաւ պի-լսին, այն տարօրինակ հոգեհանգիստը, որ բնութեան աներկիւղ որդիքը կատարում էին իրանց վերայ: Անգլիացիք, տեսնելով Նոր-Ջեւանդացիներն այդպէս մօտիկ, իսկոյն պատրաստուել էին նոցա վերայ յարձակուելու, սակայն կէս զամանքով կէս սարսափով զդաշուած կանգ առան և ակամայ սպասում էին այն վայրենի ծիսակատարութեանց վերջանալուն:

Գ.

Երգն ու պարը աւարտելուն պէս, Նոր-
Զեւանդացիք չսպասեցին Անգղիացոց յարձակ-
ման, այլ իրանց միջից Հրացանով զինուած-
ներին իբրեւ արձակամարտ (Tirailleurs) յառաջ
մղելով, միւսերը բռնուն ուժով նոցա ետեւից
խռնուեցան և յառաջ քան անգղիացի ռմբա-
ձիգները ժամանակ ունեցան թնդանօթները
կրակ տալու՝ սկսուեցաւ լանջ առ լանջ կռիւ։

«Այս քնչ է», կանչեց Բօբլէ, որ ձախ
թևի վերայ մի թնդանօթ էր կառավարում.
«Իրաւ կարծեմ, որ այդ Հեթանոսներն երա-
զում են մեզ գրոհ տալով տապալել։ Դոքա
միանգամայն առաջևից և լետևից են վրայ
տալիս։ Շանթեցէք նաւակայմից, կրակ տուէք,
և ծովն ածեցէք դրանց։ Առաջին ռումբը
զարկէ»։

Բայց Ֆիդիս Նասպուլօնը, որ այն հռչա-
կըն ունէր թէ՛ ամեն պատերազմում առաջին
թշնամին իւր ձեռքով պիտի ընկնի, լանկարծ
թռաւ հասաւ թնդանօթի բերանին և վայր
գլորեց զինուորին, որ պատրաստվում էր պատ-
րոյկը գնել։

«Նաւակայմից, քառանջ, յառաջ» աղաղա-
կում էր Բօբլէ։ «Դաշոյներդ դճւրս, տղայք-

դոքա բոլորը մերկ միս են, շամփրեցէք, մին-
չև բազուկներդ յոգնեն»։

Եւ սուրը մերկացրած վազեց վայրենի-
ների վերայ։ Բայց նա շուտով զգաց, որ այն
լերկ մսերը աւելի ամուր ոսկորներ ու ջղեր
ունէին քան ինքը։ Կատաղածի պէս ընկաւ
երիտասարդ լորդը Ֆիդիսի հպատակներից ա-
ռաջին դէմը ելնողի վերայ, արդէն սուրը
բարձրացրած վայրենու մերկ կուրծքը պիտի
կոխէր, մինչ վերջինս կատուի գալարուածքով
հարուածից փախչելով լետ ցատկեց և կայծա-
կի արագութեամբ լախտը ճոճելով անկասկած
լորդի գլուխը պիտի ջախջախէր, երբ սորան
այն կողմից, ուստի երբէք չէր սպասում, լան-
կարծակի օգնութիւն հասաւ։

Ֆիդիս, առանց կարողանալու իջնող լախ-
տին դէմ դնել, հարուածողի ձեռից պինդ
բռնեց «Տանգատա, տանգատա (սպալ է, սպալ)
ձայն տալով։ Դորանով հարուածի ուժը կտոր-
վեցաւ և Բօբլէի կեանքն ազատուեցաւ։ Բայց
և այնպէս նա իբրեւ կայծակնահար գետինը
փռուեցաւ։ Նորա չորս կողմը ամեն բան խա-
ռն ի խռն պտտում էր, հազարաւոր կայ-
ծեր փայլատակում էին դիմացը, մահուան
ու անգթութեան տեսարաններ անցնում էին
նորա պղտոր աչքերի առաջ, մեռնողների հա-

աւաք ու անէծքը խռնվում էին ականջին, մինչև որ աւաք ու ականջ կուրացան ու խլացան և ինքը մեռեալի նման անզգայ մնաց գետնին փռուած:

Երբ ուշք ու միտքը տեղն եկան ու աւաքերը բացաւ, այն տեսաւ, որ ինքը մի յաղթանգամ վայրենու կռնակն էր, որ իւր ցեղից շատերի հետ ի միասին վազ է վազ փախցնում էր իրան: Իւր առաջին շարժուածքն էր ձեռքը դաշոյնին տանել, բայց նորա գէնքերը խել էին և ձեռքերն աղեղի լարով ամուր կապել:

Իզուր ջանք էր անում կապանքը խորտակել, այդ ճիգը միմիայն սպառում էր նորա թուլացած ուժերն և սաստկացնում էր տենդը, որ իւր երակների մէջ յուզվում և իւր զգայարանքը խլում էր: Երբ տենդի մէկ հարուածից մինչև միւսն այնքան ուշքի էր դալի, որ ինքն իրան ու շրջապատող առարկաները լիշում էր, մէկ տեսնում էր ինքը զինքը վայրենու կռնակը, մէկ էլ իրան թւում էր թէ մի հինաւուրց անտառի մէջ գետնին պառկած է, պարանով ծառից կապած, տասն, տասներկու սլահապաններով շրջապատուած: Դարձեալ երբեմն թւում էր թէ ձգուած պառկած է մի վայրենի մալոյկի յատակում,

որ իւր սլահապանները թիավարելով իրեն անծանօթ ափի էին դիմում:

Վերջապէս մի անգամ էլ իւր խորին թմրութեան հակառակ, զգաց որ իրան հանդարտ վեր քաշեցին և իւր երեւակայութիւնը, որ արթուն էր, մինչդեռ իւր մարմինը քնած, ձեւացնում էր իրան, որպէս թէ ինքը, Ամֆիտրիտի խարխիւր դարձած է, որ ծովի լատակից ծանրագոգութ վեր էր ոլորուում: Երբ աւքերը բացաւ և չորս կողմի առարկաները դիտեց, հասաւ այն եզրակացութեանը, թէ հասած է արդէն իւր ակամայ ճանապարհորդութեան կայանը:

Սլբերտն անասելի զմայլմամբ յառեց իւր աւքերն այդ սիրուն երևոյթին, բայց երբ վեր նայեցաւ, տեսաւ Ֆիդիսը սպառնալից և կատաղի դէմքով նորա ետեւը կեցած, կարծես մի սովատանջ գիշատիչ թռչուն անմեղ աղաւնու վերայ:

«Էմաէ» ասաց Ֆիդիս «Էկօ-Տօրօն, կախարդութեան Աստուածը սփորեցրել է քեզ այն բոյսերը, որք ծածկում են վերքը և դէպ երկինք սլացող ֆայդուան (հոգին) նորից դէպի մարմինն են դարձնում: Բժշկի՛ր, քուրիկ, այդ պակեկան, մենք պիտի նորան կերակրենք ու գիրացնենք, որովհետեւ քսան օրից լետոյ

ես նորան կը մորթեմ որպէս զի Հօրս Հոգին նորա Հոգին ուտի, իսկ ես նորա աչքն ու ձեռքը: Քեզ, Էմաէ, տալիս եմ նորա երկու բազուկները, որ ցեխու (փոքրիկ սրինգներ) շինես և արենարբու Կաի-Կումուի Հետ նուագես:

Սյդ Հրամանը լսելով և նկատելով Ալբերտը դարձեալ ուշքի եկաւ, Էմաէն Հանդարտ բռնեց նորա ձեռքը և ասաց անգլիէնէն. «սրտեղդ է ցաւում»:

Ալբերտը պշտցաւ մնաց աղջկան վերայ: Երբէք որեւէ անուշ դալալիկ այնպէս քաղցր չէր դիպել նորա ականջին, որքան այն իւր լեզուով արտասանած խօսքերը սիրուն վայրենուհու բերանից:

«Անգլիէնէն խօսում ես» կանչեց նա, ուրախութիւնից իւր ցաւերը մոռանալով: Ո՞րտեղ ուսար մեր երկրի լեզուն»:

«Արիկաները (քարոզիչները) սովորեցրին ինձ: Բայց ցոյց տուր ինձ, սրտեղ է ցաւդ»:

«Այստեղ և այստեղ եմ վիրաւորուած» ասաց Ալբերտը թւն ու գլուխը ցոյց տալով: «Բայց Հոգ մի անիր ցաւերիս: Ե՞րբ ես այն կատաղի կերպարանքների փոխարէն քո խոնարհ դէմքդ եմ տեսնում առաջս, երբ լսում

եմ ձայնդ իմ մայրենի լեզուով խօսելիս, ցաւ չեմ զգում և մահը քաղցր է թւում ինձ»:

Էմաէն մի թռուցիկ Հայեացք ձգեց եղբորը, և տեսնելով, որ նա դէպի իւր Հօր գերեզմանն է նայում, քնքոյշ շարժուածքով մատը դրեց գերու բերանին, կարծես լուծութիւն պատուիրելով:

Յետոյ դնաց ներս և շուտով դարձաւ ձեռքին մի մեծ խեցի (Muschel) մի տեսակ Հեղանիւթով լիքը:

«Լսմիր, սա քեզ կը կազդուրէ» ասաց նա: Ալբերտը երկու ձեռքով յափշտակեց խեցին, այլ և այն ձեռքը որ մեկնում էր այն: Դանդաղաբար խմեց միջի եղածը մինչև վերջին կաթիլը, թէպէտև ըմպելիքի Համը իրեն ամենևին ախորժելի չէր: Բայց երկար չտևեց, և ահա զգաց նորա բարբարոս ներգործութիւնը: Հետզհետէ իւր անդամների կարկամութիւնը կորաւ, և իրան թւում էր, թէ իւր ջիղերը նորանոր ուժերով լարւում են:

Մինչ այն Էմաէն զանազան բոյսեր սեղմել մանրել էր երկու քարի մէջ և կաֆաի (Kava) հիւթով թրջելուց յետոյ կապեց նրանցով հիւանդի վերքերը: Յետոյ բերեց վայրի ձարխոտերի (Farnkraut) արմտիք և երկու երեք ձուկն, որք տերևներով փաթաթուած ու

տաք քարերի վերայ խորոված էին և խնդրեց Սլբերտին ուտել:

Սկսեալ այն օրից, երբ վերաւորեալի հոգատարութիւնը իրեն յանձնուած էր, մանկահաս վալբենուհին օրուայ մէջ յաճախ կրկնում էր իւր այցելութիւնը և սորա տեսքն աւելի փրկարար ներգործութիւն ունէր հիւանդի վերայ քան բոլոր դեղօրայքն ու բոսերը, թէպէտև Էկո-Տօրօն սովորեցրած էր նոցա գործածութիւնը: Բայց ամեն փաղաքշանք, ամեն սրտաշարժ խօսք, որ Սլբերտը ուղղում էր դէպի նա, նորա գութը շարժելու անօգուտ եղան. որքան և համոզուած էր, որ Ֆիզիսը, և ոչ Կաի-Կումուն կամ միւս վայրենիները, որք միշտ ներկայ էին նորա այցելութեանց, իւր խօսքերից ոչ մի բառ չէին հասկանում, բայց և այնպէս Էմանէն միշտ լուռ էր և պատասխանում էր իւր խօսքերին միմիայն համառօտ ու անտարբեր կերպիւ: Սակայն երբեմն կարծես թւում էր իրեն, կամ գուցէ երևակայում էր, որ նորա աչքերը զրթութեամբ էին նայում իրեն, և արտասուքով թրջուած էին: Լաւ յիշում էր, որ երկու թէ երեք անգամ տեսած էր ինչպէս նա դուրս ելնելիս մատը բերնին էր դնում, իբրև կրկին և կրկին խորհուրդ տալով լռել:

Պ.

Բօբլէի գալուց յետոյ տասներորդ օրը մեծ յուզմունք կար Պա-ի մէջ: Բոլոր այլ մարդիք վազեցին դէպի ցանկապատը, այսինքն դէպի ժայռի ջրին դարձած կողմը, յետոյ յետ դարձան դէպի տուն, զէնքերն առին շտապով հեռացան, թողնելով շատ փոքրածիւղինուորներ:

Մեծ անհանգստութեամբ գիտում էր Սլբերտն այդ երևոյթները. չգիտէր երկիւղ թէ յոյս տածել այդ յուզմունքից: Ուստի, երբ Էմանէն իրեն կերակուր բերաւ—այս անգամ մենակ մնացին նորա հետ—հարցրուց նորան, թէ և գիտէր, որ պատասխան չպիտի առնու, թէ ինչո՞ւ մարդիք հեռացան: Բայց հակառակ ակնկալութեան, աղջիկը պատասխանեց. «Հեռուն, ծովի վերայ մի տիպաի (նաւ) է երևացել ուստի նոքա գնացին հեռի դէպի սարաւանդը դիտել այդ նաւը, երկիւղ կրելով, մի գուցէ ուղարկուած լինի այն մեր դարանը գտնելու կամ քեզ ազատելու համար»:

«Եւ մի թէ ձերոնք իրաւ մտադիր են ինձ սպանել: Գուցէ ինձ բանտարկած պահում են, որպէս զի առատ փրկանք ստանան» հարցրեց Բօբլէն:

«Թշուառ, խղճուկ Պակեկա» ասաց Էմաէն թաց աչքով: «Յոյսը խաբուսիկ ընկեր է. երբ քսաներորդ արևը մայր կը մտնի, Խուրակիի որդին քեզ, արևելքի սպիտակ որդուդ, կը գոհի որպէս զի քո հոգին իմ հօր հոգուն կեդակուր դառնայ»:

«Բայց որովհետեւ Ֆիգիսը քո եղբայրն է, մթթէ չես կարող միջամտել ինձ պաշտպանելու:

«Հօրս արեան ձայնն աւելի զօրաւոր է քան իմս», ասաց Էմաէն մաղձոտ ձայնով: Քո գերութիւնը մեծ հանդէսով տօնուեցաւ: Քո եղբայրները կախեցին ծերունի Խուրակին, քո եղբայրները կոտորեցին մեր մատաղ զինուորներին: Վրէժը Նոր-Ջելանդացու ամենամեծ հաճոյքն է: Եւ եթէ Ֆիգիսը քեզ չը սպանի, այնուամենայնիւ դու պիտի լինիս Կաի-Կու մուկի սեփհականութիւն, որ իմ եղբօրը ընծաներ է տուել ինձ հարսնացու անելու համար»:

«Ի՞նչ ես ասում» կանչեց Բօլլէն, «այն անգուծ, արիւնռուշտ վայրենին քո ամուսինդ պիտի լինի, Էմաէ: Դու, ալդպէս սիրուն, ալդպէս հեզ, հրեշտակային հայեացքով ու երկնային սրտով պիտի կենակից լինիս մի թշուառի, որի համար սպանութիւնը վայելք է, վրէժը հաճոյք:

«Ձեր արիկաները (քարողիչները) ինձ մինոր Աստուած են ճանաչեցրել, որ սիրում է մարդոց, արիւնհեղութիւնն ու մարդակերութիւնն ատում: Իսկ ինձ, վայրի աղջկա», վիճակուած է վայրենութեան մէջ ապրել և ես պիտի իմ ցեղի ծէսերին ու սովորութեանց հաւանեմ, թէպէտեւ զգում եմ նոցանից»:

«Ինչո՞ւ վայրենութեան մէջ ապրել» հարցրեց Ալբերտը առփանօք նորա ձեռքը սեղմելով: «Եկ ինձ հետ մեր քաղաքները, դու նոցա զարդը, այնտեղի հասարակութեանց պարծանքը կլինիս: Փախչենք ի միասին: Օգնիր ինձ փախչելու, առաջնորդ եղիր ինձ այդ անծանօթ ճանապարհներում և դու փոխանակ խրճիթի ոսկեզարդ տների մէջ պիտի բնակիս, փոխանակ անտառներում թափառելու, սիրուն կառքերով պիտի զբօսնիս»:

«Երջանկութիւնը» պատասխանեց աղջիկը հառաչելով, «ոսկեզօծ տների և սիրուն կառքերի մէջ չէ տալում, այլ...»

«Ա՛յլ» ասաց Ալբերտը:

«Այլ» կրկնեց աղջիկն ամաչելով և վայրենու համար մի զարմանալի քնքշութեամբ, «այլ ապրում է նոցա սրտերում, որք սիրում են միմեանց»:

«Եւ ո՞ւր, սիրելի հոգեակ» կանչեց Բօլլէ:

ողգևորուած, «ո՛ւր կարող ես գտնել մի սիրտ, որ աւելի թունդ սիրով և լի երախտագիտութեամբ բարախէ քեզ համար, քան իմ սիրտըս»: Այդ ասելով քարշեց նորան գէպի ինքը և խոնարհեցրեց իւր երեսը նորա երեսին: Նոցա շունչը խառնուեցաւ միմեանց. դա այն երկրներում խորին սիրոյ նշան է և փոխարինում է համբոյրը, որ այնտեղ անյայտ է:

Բայց նոյն բոպէին դուպաց հմաէն, ոտք ելաւ և գուրս վազեց, որովհետեւ նորա սուր ախանջը զգացել էր մօտեցող վայրենիների քայլերը: Արդարեւ, երկու բոպէից յետոյ երեւացին նոքա, որք լրտեսութեան գնացած էին և ուրախ ուրախ պատմեցին, որ տեսնուած նաւը ֆրանսիական և ոչ անգլիական դրօշ էր կրում և իւր ընթացքը ծովի այլ կողմը ուղղեց:

Վերի խօսակցութիւնից յետոյ Ալբերտը համոզուած էր, որ հմաէն կարեկցում է, և որ առաւելն է, սիրում է իրան: Բայց քննօգուտ, նա չէր կարող մենակ պաշտպանել իրան այդքան վայրենիների դէմ, որք անհամբեր սպասում էին այն բոպէին, երբ իրան պիտի ուտէին՝ այլ և երկբայելի էր, թէ այժմ, երբ վայրենիներն արդէն վերադարձել էին, կարող էր ինքն առիթ գտնել հմաէն տես-

նելու և նորա հետ ազատ խօսելու: Մնում էր միայն այն բոպէները համարել, որք դեռ մնում էին իրեն կեանքին:

Այդ պատոր մտքերով յուզուած գլորուեցաւ իւր մահիճը: Բայց իւր յոգնած արտւանունքի վերայ քունն այնքան ուշացաւ, մինչև լուսինը իւր ընթացքի կէսը կատարեց: Յետոյ եկաւ այդ քունը, բայց իւր հետ բերեց տգեղ, անհեթեթ երազներ, ուր նա տեսնում էր իրան իբրեւ զոհ մորթուած, մինչդեռ վայրենիները, զւեքի կերպարանքով յօշոտում էին իւր մարմնի անդամները, և մինչդեռ հմաէն, որ հրեշտակի փոխուած լալով նայում էր, յանկարծ իւր մազերից բռնեց և օդի միջով տարաւ դրեց այն հիւրերի մէջ տեղը, որ պատերազմի նախընթաց երեկոյին ժողովուած էին գնդապետ Կլինտերրիլի մօտ:

Մինչդեռ նորա ցնորքը նմանօրինակ սոսկումներ էին ցոլացնում նորան, նոյն իսկ այն բոպէին, երբ նա երազում տեսնում էր թէ ինչպէս Կաի-Նումուն իւր բազկի ոսկրից միսը քերում էր, որպէս զի ոսկորը սրինգ շինի, յանկարծ զգաց, որ մէկն իրօք իւր թեւը բռնեց: Վեր ցատկեց և արդէն բերանը բացել էր աղաղակելու, բայց ժամանակ անգամ չունեցաւ և ահա մի փափուկ ձեռք իւր շրթանց վե-

րայ դրուեցաւ: Վեր նայեցաւ, տեսաւ իւր առջևը կանգնած մի կին, որ մի թռչուն կը թռնէր սեղմած բռնած էր:

Բոլորովին շփոթուած, կասկածելով հարցրեց ինքնիրեն թէ արդեօք էմաէն է իւր դիմացը, վասն զի մութի մէջ այդ կնոջ դէմքի գծերը որոշ չէին նշմարվում:

«Ես եմ» ասաց նա հանգստացնելով: Երբ Պա-ի մէջ ամենքը քնած ու միայն լուսինն էր արթուն, ես անկողնիցս ելայ և գէպի քեզ սողացի, բարեկամ, քեզ փրկելու համար: Եթէ եղբայրս մտադրութիւնս գիտենար, հօրս ուղուպայի վերայ կսպանէր ինձ և Կախ-Կուլմուն արիւնս կծծէր երակներէցս: Բայց թող Ֆիդիսը ինձ սպանի, թող Կախ-Կուլմուն արիւնս խմի, ես տիպօղից (մահից) չեմ վախենում, եթէ կարենամ քեզ նոցա վրէժից ազատել:

«Դու եկել ես ինձ փրկելու, ո՞վ էմաէ», կանչեց Ալբերտը. «ականջս ինձ չէ խաբոււմ, դու մի խաբուսիկ ուրուական չե՞ս, որ երկնքից վայր է իջել ինձ սփոփելու: Ինձ փրկել էմաէ, ինձ Պա-ից դուրս հանել. նպատակդ լաւ է. բայց անպտուղ: Յանկապատից դուրս այն թանձր անտառները, այն տաղտուկ ամայիքն ինձ բոլորովին անծանօթ են: Առանց ուղե-

ցոյցի պիտի թափառեմ այնտեղ, մինչև որ սովամահ լինիմ կամ քո հալըննակիցքն ինձ նորից ձերբակալեն:

«Ո՛չ», ասաց Էմաէ, «ես քեզ կառաջնորդեմ: Ես ձգում եմ հօրական խրճիթս, հեռանում եմ իմ ազգից. ես կուզեմ այնտեղ մնալ, ուր դու պիտի մնաս, կուզեմ քեզ հետ արևի լոյսը վայելել: Իմ շունչը քո շնչին պիտի խառնուի և իմ գերեզմանը քո գերեզմանի մօտ պիտի փորուի»:

«Ա՛հ, եկ, սիրելի էմաէ», կանչեց Ալբերտը, տարփանօք գրկելով նորան բազկաց մէջ. «Եկ, գնանք այնտեղ ուր մարգիկ հեզ են, իւրարու իբրև եղբայր սիրում են: Նոքա քեզ վերայ կը հիանան իբրև ծովի քաղցր աղջկայ վերայ, քեզ կը յարգեն իբրև կղզիների գեղեցիկ թագուհի, իբրև Ռանգատիրայի իմաստուն աղջիկը»:

«Ինձ բաւական է, եթէ մայրդ ինձ իբրև իւր դուստր ընդունէ: Աշխարհը և իւր զարմանքն ինձ համար գին չունին», յարեց Էմաէն այնպիսի ձայնով, որ սրտից էր գալի:

«Ե՛կ ուրեմն, սրտակից բարեկամս» ասաց Բօրլէ ոտք ելնելով և Պա-ի ելքին մօտենալ ուղեւով. «Եկ փախչենք քանի երկնքի աստղե-

րը դեռ չեն մարել և յառաջ քան արշալոյսը մեր քայլերը մատնէ»:

«Ա՛յ, «դիմադրեց էմտէն սոսկալով» կանց. մի շարժիր տեղդ, եթէ ոչ կորած ես: Դու կարծում ես՝ բաւական է որ կամենանք և պիտի կարենանք փախչել: Անմիտ. Խուրակիի որդւոց աչքերն երկնքի աստղերի պէս արթուն են, և եթէ մեզ յաջողէր իսկ փախչել, Խուրակիի որդւոց ոտներն անպէս արագաթուիչ են, որպէս քամին սարեկի ծայրում. իսկոյն կը հասնէին ու կըռնէին մեզ յառաջ քան եղբայրակիցներիդ բնակարանը հասնելը»:

«Աւրեմն ամեն կողմից յուսահատութիւն և մահ»:

«Ասիր, դժբաղտ օտարական, թէ ես ինչ մտադիր եմ անել քեզ համար: Եթէ յանցանք եմ գործում, թող պակեկաների ամենազօր Աստուած (քրիստոնեաների Աստուածը) ներէ ինձ: Քանի մի ժամից լետ երբ արևը կելնէ, մեր ցեղից բազմաթիւ կանայք կերթան մի այլ պա պաշարեղէն բերելու. ես նոցա հետ դուրս կելնեմ, այնպէս որ ոչ ոք կարող է կասկած տանել: Այն դիմացի լեռան վերայ մի տեղ գիտեմ, ուր ձեր արիկաներից մինը (քարոզիչ) իմ ցեղին ձեր խաղաղասէր հաւատը ուսուցանելու համար, շատ անգամ իջևանում է:

Պա նոյն մարդն է, որ ինձ քո լեզուն և քո Աստուծոյ զօրութիւնը սովորեցրեց: ձանապարհին ինձ կը յաջողի ընկերներիցս գաղտուկ հեռանալ ու ծածուկ նորան երթալ: Ես նորան կասեմ թէ դու ինչ վտանգի մէջ ես, քո բանտարկութեան տեղը կիմացնեմ իրան, որպէս զի նա եղբայրակիցներիդ փութայ և նոցա զօրքը այս հրուանդանի դիմացի ափը բերէ: Այս աղաւնին, որ ձեռքիս ունիմ, այնտեղ կը թողնեմ: Սա իմ բերանից է ուտում հատիկները և ջուրը ափիս միջից խմում: Երբ քո համազգիները դիմացի ափը հասնին, թող նա թղթի մի թերթիկ կապէ այս աղաւնու ոտին և արձակէ. սա իսկոյն կը թռչի կը գայ ինձ և այդպէս մենք նոցա գալուստը կիմանանք: Այնուհետև եթէ յաջողինք փախչել և ձերայնոց հասնել, դու փրկուած ես: Բայց միտ դիր որ ես այդ վարմունքովս ազգիս դաւաճան եմ դառնում և նորա վերջին ապաստանը թշնամու ձեռքը մատնում: Ուստի խոստացիր ինձ որ եթէ յաջողիս ազատուել, զօրականներիդ չես թոյլ տայ Պա-ին մօտենալ, կամ խուրախիի որդիներից որ և է մէկին մի վնաս հասցնել»:

Աւրերտը խոստացաւ էմտէին ամեն բան, ինչ որ սա պահանջում էր, և շուտով տեսաւ

Թէ ինչպէս նա շատ ուրիշ կանանց հետ իմի-
ասին Պաւն ձգեց գնաց: Նորա բացակայու-
թեան երեք օրը սպանիչ ծանրութեամբ ան-
ցան Բօբլէի համար: Արդեօք կը յաջողի՞ նո-
րան իւր ընկերուհիներէից հեռանալ և քարոզ-
չին իւր թաղստեան տեղում որոնել: Արդեօք
կը գտնի սորան այն տեղ և սա յօժար կը լի-
նի իւր յանձնարարութիւնը կատարելու: Այդ
հարցերը կեանքի և մահու հարցեր էին իւր
համար և անշուշտ Ալբերտն առաջնոյն հա-
ւանականութիւնը գերադաս էր համարում:

Վերջապէս չերազարձաւ Էմաէն բարե-
համբաւ լուր բերելով: Նա քարոզչին հան-
դիպել էր անտառում և այդ բարի քահանան
ինքը զինքը պատրաստ յայտարարեց իւր պատ-
գամը յանձն առնելու: Ամենամեծ անգլիա-
կան բանակը Կօրօրայկայումն է, մօտ երեք
օրուան ճանապարհ, այնպէս, որ եթէ օգնու-
թեան եկողները փութան, մահուան նշանա-
կուած վախճանից մի օր առաջ պիտի տեղ
հասնեն:

Երկիւղի և յուսոյ մէջ անցաւ յաջորդ
շաբաթը, իւրաքանչիւր րօպէ Ալբերտի հա-
մար տանջանաց յաւիտենականութիւն էր: Յե-
րեկը, երբ Էմաէն իրեն կերակուր էր բերում,
մօտենում էր իրեն լուռ ու տխուր դէմքով:

Պակ գիշերը, երբ քունը փակում էր Խուրա-
կիի որդւոց աչքերը, վեր ելնող լուսինը և
անհետացող աստղերը նոցա միմեանց հետ էին
տեսնում:

Վեց օր անցել էին արդէն, եօթներոր-
դը, որից յետ Ալբերտն այլ ևս լոյս չպիտի
տեսնէր, սկսում էր, բայց սպասած օգնու-
թիւնը դեռ չկար: Հետեւեալ առաւօտը, արեւի
առաջին ճառագայթների հետ Խուրակիի ֆայ-
դուան (հոգին) պիտի վայր իջնէր օտարակա-
նի հոգւով կերակրուելու համար:

Նախապատրաստութիւնք այդ մեծ զոհի
համար—մանաւանդ մեծ ևս՝ քանի որ դա
վրիժահանութեան գործ էր—սկսած էին ար-
դէն: Գրեթէ բոլոր փայտեայ կուռքերը կար-
միր ներկով նոր ներկուած էին, նոր փսիաթ-
ներ նախկին ցեղապետի Օգուպայի վերայ փը-
ռած և փայտակոյտը, որոյ վերայ պիտի կա-
տարուէր զոհը, արդէն պատրաստ: Ալբերտը,
սաստիկ գունաթափ, ներկայ էր այդ ամեն
պատրաստութեանց, մէն մի կացնի հարուած
սոսկալի հնչւում էր իւր սրտում: Մօտ կէս
օրին Էմաէն բերեց իւր ճաշը, վերջինը, որ
պէտք է ուտէր: Օգտուելով մի ակնթարթից,
երբ նկատեց, որ իրան չեն տեսնում, գլու-

խը խսնարհեց ղէպի Ալբերտը և շնչաց՝ «բարեկամ, ես քեզ հետ պիտի մեռնիմ»:

Ե.

Ճաշից յետ սկսուեցան պատերազմական խաղեր, որ միշտ կարապետում են այն վայրենիների հանդիսաւոր զոհաբերութեանց: Պա-ի մեծ հրապարակի վերայ ժողովուած էին ցեղի բոլոր զօրականները, զոհը ներկայ էր: Նախ երգեցին ու պարեցան Պի-իին: Յետոյ սկսուեցաւ մի խուլ մեռելային շարական, որին մի քանիսը դաշնակցում էին մարդկային ոսկրներից շինուած սրինգներով և այդ ողբի մէջ Կաի-Կումուն բոլոր միւսներին գերազանցեց:

Այնուհետեւ հանդէս եկան ըմբշամարտութիւնք և ոյժի փորձեր, որոց մէջ Ֆիդիս ամենից նշանաւոր եղաւ: Գոցա յաջորդեցին մարզութիւններ մերէով (լախտով) և Կաի-Կումուն մի հարուածով ջախջախեց մարդու հաստութեամբ մի ծառ, իսկ Ֆիդիս իւր լախտը զարկեց մի ապառաժի, որ ապակու նման փշրուեցաւ: Կարգը հասաւ նետաձգութեան: Պա-ի հակառակ ծալրում կանգնեց վայրենիներից մինը, որ ըստ տեղական սովորութեան

մի փետուր ունէր ցցած իւր մաղերի մէջ: Ֆիդիս առաւ մի նետ, անցուց աղեղին, և յառաջ քան միւսը կարող էր իմանալ թէ բանն ինչումն է, արձակեց և նետը գնաց միջից ճեղքեց փետուրը: Այդ բանը ընդհանուր զուարճութիւն պատճառեց Պա-ում:

«Շատ սիրուն» ասաց Կաի-Կումուն. «բայց դու տեսնում ես օդի մէջ այն սև կէտը»:

«Տեսնում եմ», ասաց Ֆիդիս: «Իայց չգիտեմ ինչ է»:

«Հիմա կը տեսնենք», ասաց Կաի-Կումուն և նետը արձակեց:

Սև կէտը, որ հորիզոնական ուղղութեամբ էր շարժվում, սկսեց յանկարծ վայր իջնել և հետզհետէ մեծանալով, գետին ընկաւ մի սպիտակ կուկուպա (տնային աղաւնի) Կաի-Կումունի նետով ճեղքած:

«Ի՞նչ սիրուն թռչուն է» կանչեց Էմաէն վաղելով աղաւնու վերայ և վեր առնելով որպէս թէ դիտելու, և դառնալով գէպի Ալբերտը ցոյց տուեց թռչնիկի ոտը:

«Թերթիկը» շնջաց նա շտապաւ:

Ալբերտը դողաց այդ խօսքերից և իւր գունաթափ այտերը վառ կարմիր ներկուեցան:

Կաթի-Կուժուժն ստացաւ երևելի նետաձիգի մրցանակը:

Մինչ այս մինչ այն, արևը սկսաւ դէպի մուտքը խոնարհել և վայրենիները ցրուեցան գնացին իրանց խրճիթները, անհամբեր սպասելով առաւօտեան արշալուսին, երբ սոսկալի հանդէսը պիտի տեղի ունենար:

Կէս գիշերին եկաւ Էմաէն Ալբերտին, որ անկասկած քնած չէր, ձգեց նորա ուսին այնպիսի մի վերարկու, որսկիւն կրում են վայրենիները, առաւ նորա ձեռքը և նշան տուաւ իրեն հետեւել:

Փայլուն լուսինը վառ կեցած էր երկընթուժ: Երբ նոքա Պա-ի ծայրը հասան, վայրենու մէկը, որ ցանկապատի մօտ պնդուած քրնած էր, գլուխը վեր բառնալով հարցրեց:

«Այդ ո՞վ է շրջում»:

«Քնիր, Կարէ-Տէտէ» ասաց Էմաէն, «ես եմ, Էմաէն» և այդ խօսքերը ասելիս Ալբերտը զգաց որ նորա ձեռքը իւր ձեռքի մէջ դրում էր:

«Իսկ միւսը» յամառութեամբ հարցրեց վայրենին:

«Ծառաներիցս մինն է», պատասխանեց Էմաէն, «դու կարող ես հանգիստ քնել, Կարէ-Տէտէ»:

Էմաէի դէմ մարդը ի հարկէ, ոչինչ կասկած չէր կարող ունենալ և ոչ մինը վայրենիներէից չէր մտածի անգամ նորան իւր ուղած տեղն երթալը արգիլել, այդ կերպ մեր փախստականները Պա-ի ցանկապատից դուրս թրուան: Նոքա մազլցելով վայր իջան սեպացեալ ժայռից և առանց Էմաէի առաջնորդելուն ու օգնութեան Ալբերտը անտարակոյս իւր անդունդի խորքը գահավիժած կլինէր: Վերջապէս հասան մի տեղ, ուր ժայռին վերայ մի փոքրիկ խոռոչ էր ձևանում, որ Պա-ի ցանկապատից անկարելի էր նշմարել: Այստեղ Էմաէն կանգ առաւ:

«Դու այլ ևս չես կարող ետեւէս գալ» ասաց նա «առանց ժայռի վերայ ջախջախուելու»:

Յետոյ առաւ մի հաստ չուան, ամրացրեց ուսերի տակ և իւր մարմնի ու մօտակայ մի հաստ ժայռի բունի շուրջը փաթաթելով, բռնեց չուանը ձեռքերով և Ալբերտին անդունդի վերայ կախելով, վայր իջեցուց նորան մինչև ծովի ափը, մինչդեռ Ալբերտը ձեռքով ոտքով օգնում էր իրեն դուրս ցցուած ժայռերի վերայ:

«Մի քանի րոպէից լետ Ալբերտը նկատեց, որ մի այլ մարմին նոյն ձևով վայր ի-

ջաւ և ինքնիրեն հարցնում էր զարմացմամբ, թէ ո՞վ կարող էր հմաէին օգնել, թո՞ղը բըռնել: Բայց շուտով հաւաստիացաւ, որ վայր իջնող առարկան չէ թէ հմաէն, այլ երկու ծայրը կարած մի եզրի կաշի է, որոյ նպատակը իրեն պարզ չէր:

Վերջապէս, լուսնի լուսով հիացմամբ տեսաւ նա հմաէն, որ թեթեւ բայց հաստատ ոտներով, ապառաժի ամեն ցիցերն ու խորշերը օգնութիւն առնելով, օձի պէս գալարո ելով, սեպացեալ ժայռին կարծես կպած, հանգարտ վայր սողաց:

Մտտաղահաս աղջիկը նորա մօտ հասնելուն պէս մատնացոյց արաւ ծովածոցը, որ թէպէտեւ նեղ էր այստեղ բայց յորդութեան (Fluth) ժամը լինելով, սաստիկ խռոված էր:

«Սյս նեղուցն է, որ անջատում է քեզ քո փրկութեան տեղից. մի մակոյկ չէի կարող միակ այստեղ բերել, այլ և նա մեր փախուստը կը դաւաճանէր: Կարո՞ղ ես լողալով անցնիլ»:

«Սյս ալէկոծութեան միջո՞վ» կանչեց Սլբերտը գունաթափ. «դա անփախուստ մահ է:

«Վախենում ես փորձ փորձել», հարցրեց հմաէն:

«Չեմ վախենում» լարեց նա. «մահը ա-

մեն կողմից կրճտում է ինձ իւր ատամները. գուցէ ծովը այնքան անգութ չէ, որքան քո եղբայրներդ»:

Եւ արիաբար նետուեցաւ աղիքների մէջ. հմաէն նորա յետեից, քարշ տալով կաշին, որ շուաններով կապել էր իւր ուսերից:

Սկզբում քաջութեամբ կռվում էր Սլբերտը փրփրադէզ աղիքների դէմ, բայց հոսանքը իրեն հակառակ էր, և շատ չանցաւ, սկսեց թուլանալ:

Քանի շնչասպառ մաքառում էր, այնքան իւր շարժուածքը արագ ու անկանոն էին:

«Ել այս կաշուի վերայ», ասաց հմաէն:

Սլբերտը հետեւեց այդ խորհրդին. կաշին, որի երկու ծայրերը կարուած էին, մի տեսակ տաշտ էր ձևացնում, ուժեղ աղջիկը, որ մի գլխինի կամ առասպելական մի ներէյիտի նման լողում էր, սկսեց քարշ տալ երիտասարդ սպային, մինչև որ սա բաւական կը կազդուրուէր նորից լողալու համար: Բաւական ժամանակ յառաջ գնացին այդ կերպ, արդէն առաւօտեան արշալոյսը սկսել էր շառագնել և ահա հմաէն կանչեց յանկարծ.

«Շուտով, շուտով, շտապիր, լսում եմ նրբանց ձայներ». ասաց ու կրկնապատկեց իւր ջանքը:

«Ո՞ւմ ձայնն ես լսում»:

«Նոքա իմացել են մեր փախուստը, հալածում են մեզ, Խուրակէի որդիքը, ահա՛ լըսում եմ նրանց ձայնը: Նոքա իջնում են ժայռն ի վայր, նոքա իրանց մակոյկները կը թռչեն և շուտով մեզ կը հասնեն, շտապիր, որ բարեկամներիդ մօտենանք, մինչև նրանք մեզ կը հասնեն»:

9.

Փոխանակ նորա ջանքերը նորոգելու, էմաէի այդ խօսքերը, ընդհակառակը դանդաղեցրին Ալբերտի ուժերը, այնպէս որ նա ստիպուած էր նորից եզի կաշուի օգնութեանը դիմել: Սոսկալի բոսպէ էր: Վայրենիները ցատկած էին իրանց մակոյկները, և առաջաստները պարզած, թիերը սեղմած ընկան փախստականների յետևից: Այս վերջինները, որք իրանց ուժերը այնպէս լարած էին, որ կարծես թէ իրանց մկանունքը ուզում էին կտրատել, յուսաահատ մարտնչում էին զարկուող կոհակների դէմ: Ամեն անգամ, երբ գլուխները դարձնում էին, տեսնում էին որ մակոյկները, որ սկզբում ջրի երեսին ծովային որորների էին նըմանում, հետզհետէ մեծանում էին իրանց գի-

մաց, որքան նոցա սև պարանոցները իրանց մօտենում էին:

Անսովոր ճիգը նոյնչափ յոգնեցրել էր Բօբլէին որչափ և երկիւղը, և որքան աւելի զգում էր, որ այդ լողը իւր համար կեանքի խնդիր էր, այնքան աւելի նուազում էր իւր արագ շարժուելու ընդունակութիւնը: Եմաէն միայնակ կարող էր փրկուիլ, օձաձուկի նման ճեղքում էր ալիքները, բայց իւր բարեկամն ազատելու հոգն էր որ զինքը չետ էր պահում: Եզի կաշին, որոյ մէջ դարձեալ մտել էր Բօբլէն և որ ինքը քարշ էր տալիս, ընդդիմանում էր իւր շարժմանը և աղջիկը սպառում էր իւր ոյժը նորան փրկելու համար, թէպէտ գիտէր նաև, որ եթէ նորից իւր ցեղակիցների ձեռքն ընկնի, ինքը նոցա կատաղութեան զոհ պիտի երթայ: Թշնամին, գերին կարող էր տակաւին նոցա գութը շարժել, իսկ իրան, հերձուածողին, դաւաճանին սպասում էր մի անգութ, չարչարալից մահ:

Վերջապէս հասաւ այն բոսպէն, երբ նա զգաց, որ բոլոր իւր ջանքերը զուր են: Շընչանալու յառաջ էր ճգնում բայց մակոյկները հուպ ընդհուպ մօտենում էին, արդէն լըսվում էր նոցա թիերի շառաչը, մարդոց ձայները, որք հայհոյանքներ էին զրկում փախս-

տականներին, և դեռ ազատարար ամբողջ հեռու էր:

Շունչ առնելը վախենում էր, մի գուցե իրանց հալածողները լսեին, բոլորովին խորասուզվում էր ջրի մեջ. որ իրան չ'տեսնեն, թե և գիտէր, որ անօգուտ է արածը. այժմ իրան ևս տիրեց վհատիչ լուսահատութիւն: Եւ ահա, գուցե առաջին անգամ իւր կենաց մէջ, մտաբերեց, որ ծովը խոր է և եթէ իրան չը յաջողի ամփին հասնել, կարող է ինքը զինքը խեղդել: Այդ միտքը թուլացրեց նորա ջղերը և ծովի յատակը սկսեց կարծես մի մոգական ձգողութիւն ազդել իւր վերայ: Բայց յանկարծ, նորից լետ նայելով, խոր շունչ առաւ ու ըսկըօեց կրկնապատիկ ուժով յառաջ լողալ, որովհետեւ նկատեց, որ նաւակների ծայրերը դէպի հարաւ էին ուղղած, մինչդեռ իրանք հոսանքի հետ դէպի ամփի հիւսիսային կողմն էին տարվում, այնպէս որ պարզ երևում էր, որ լուսաբացի մառախուղով պաշտպանուած, իրանք դեռ ծածկուած էին հալածիչների աչքերից:

Այդ դիտմունքը Ալբերտին ևս քաջալերեց նորից, որ դարձեալ ծովն ընկաւ, և վերջապէս հասան ամփը, և ոտք կոխեցին հողի վերայ միայն քանի մի րոպէ յառաջ, քան մա-

կոյկները մօտ հազար քայլ իրանցից հեռու ցամաք հասան:

Է.

Որ կողմը պիտի երթային փախստականները, չ'գիտէին, որովհետեւ Անգլիացիք երկիւղ կրելով վայրենիների յարձակումից, կրակ չէին վառել, և չէին ցոյց տալիս ոչ մի նշան, որ կարող էր իրանց ներկայութիւնը, կամ բանակատեղին դաւաճանել: Այս պարագայում նոյա համար ամենից ձեռնտու միջոցն էր աշխատել որքան հնար է շուտ և հեռու փախչել այնտեղից, ուր խուրակիի որդիքը ցամաք էին մտած: Ուստի դարձան դէպի աջ, և շուտով առանց տեսնուելու իրանց հալածիչներից, անհետացան թաւ անտառի մէջ:

Սակայն շատ չանցաւ, և ահա բարձրաձայն աղմուկ, գէնքերի շառաչիւն և հրացանների ճայթմունք զարկան իրանց ականջին: Եմաէն բռնելով մի ծառի ստորին ճիւղերից սկիւռի ճարպիկութեամբ ելաւ մինչև ծայրը, բայց հազիւ մի րոպէ անցած, նոյն արագութեամբ վայր իջաւ:

«Պիտի փախչենք» կանչեց նա, «բայց այս

կողմը ազատուելու յոյս չը կայ, մենք չենք կարող Հայրենակիցներիդ Հասնել, առանց մեր զօրականների խմբերը ճեղքելու: Նոքա արդէն զարկուել են միմեանց և կռիւն սկսել է: Յուսանք, որ կռուով տաքացած մեզ մոռանան և քանի նոքա մարտնչում են, մենք չ'սկիտի ժամանակ կորցնենք»:

Նա խլեց Ալբերտի ձեռքը և քարշեց նորան անտառի խորքը, մտնելով ամենախիտ տեղերը, ուր արևի ճառագայթները դժուարութեամբ թափանցելով երկբայելի լուսաստուներ են սփռում, երբեմն ձեռք ու ոտքի վերայ սողալով, դժուարութեամբ խճճուած մացառների միջով գալարուելով, ճիւղերը ըզգուշութեամբ հերձելով, որպէս զի ճկուած ոստիկները իրանց չը դաւաճանեն:

Յանկարծ էմաէն կանգ առաւ ու մնաց անշարժ և մատը բերնին դնելով սկսեց լալուած ականջ դնել:

«Լճու» շշնջաց նա, չե՞ս լսում»:

«Ոչ», պատասխանեց Ալբերտը, ես ոչինչ չեմ լսում:

«Կամաց. մեզ Հալածում են»:

«Եւ ո՞վ կարող էր մեր հետքը [գտնել]»
Հարցրեց Ալբերտը:

«Վայրի զաւակները» պատասխանեց է-

մաէն, «օձի ականջ ունին ու արծուի աչք: Գնանք, մեզ Հալածում են»:

Նորից խլեց նորա ձեռքը ու սկսեցին սաստիկ արագ վազել, մինչև որ Հասան մի անդունդի բերան, որոյ գրեթէ ուղղահայեաց ապառաժեայ կողերի մէջ տեղը, անդնդի յատակում, մի կատաղի, սրնթաց հեղեղ էր փրփրում:

«Մեր հետքը գտնուած է արդէն» ասաց նա, «որքան արագ փախչենք, այնքան աւելի խիստ են Հալածում մեզ: Բայց մեզ Հալածողը մէկ հատիկ մարդ է»:

Նոքա շուտով գտան մի շաւիղ, որ ապառաժի վերայ օձապտուտ վայր էր տանում և իջան մինչև գետակը, որի վերայ մի ծառի բուն ձգուած էր, երկուսն ի միասին այդ վրտանգաւոր կամուրջը անցնելուց յետոյ, բոլոր ուժերը լարելով, թաւալեցին ծառը հեղեղի մէջ, որ քշեց տարաւ իւր յորձանուտ ալիքների մէջ:

Յետոյ այժեամի թեթևութեամբ, անգլիացին հետն առած, մագլցեց էմաէն դիմացի ժայռը, որ ցից կանգնած էր հեղեղատի վերայ: Բայց ժայռի գլուխը հասած չը հասած, նոքա լսեցին մի ձայն, որ իւր անուսն էր

կանչում: Անմիջապէս գլուխը դարձնելով, տեսաւ դիմացը քարափի վերայ Կաի-Կումուռն:

«Էմաէ» կանչեց սա, «ո՛ւր ես փախչում, ինչո՞ւ ես Հետեում այն օտարականին, մոռացա՞ր որ ես քեզ Հարսանեաց ընծաներ բերի: Դարձիր քո Հայրենական պաւն, քոյիններիդ խրճիթը:

«Գնա, Կաի-Կումուռ» պատասխանեց Էմաէն: «Դարձիր այնտեղ, որտեղից եկած ես: Իմ բաղդը վճռուած է, ես երբէք չեմ վերագառնայ: Իմ պաւն այսուհետեւ այս օտարի տունը պիտի լինի և իւր ընտանիքը իմ ընտանիքս»:

«Բայց մի՞թէ չգիտես, Էմաէ, որ եթէ դու լերան եղջերուի նման անտառներով ես փախչում, Կաի-Կումուռն օտերի Հողմի արագութեամբ է արշաւում: Չգիտես որ ինձնից չես կարող պրծնել:

«Գիտեմ» ասաց աղջիկը «և այդ պատճառաւ տեսնում ես, որ չեմ փախչում: Բայց Կաի-Կումուռ, դարձիր այնտեղ, ուստի եկած ես»:

«Ո՛չ, Էմաէ», ասաց նա դառն ժպիտով:

«Բայց քեզ ասում եմ, քսան քալլ եթէ անեմ քեզ և քո թշուառ յափշտակողին Հասած կլինեմ»:

«Իսկ ես քեզ ասում եմ» յարեց աղջիկը զալով անդունդի բերանը «եթէ մի քալլ ա-

ռաջ դաս, ես կընկնեմ Հեղեղի մէջ և դու այդտեղից կարող ես դիակս Հանել»:

Սի ըոպէ վայրենին տալեցաւ մնաց, որովհետեւ տեսնում էր, որ այդ խօսքերը լոկ ըստպառնալիք չէին:

«Էմաէ», կանչեց նա աղէկաւոր ձայնով, ուրեմն դու թողնում ես նրանց, որ քեզ խնամքով մեծացրին, ուրանում ես քո Ատուասի Հաւատը, եղբայրներիդ սէրը, և փախչում ես նրանցից, որոնց Համար ժպիտդ արևի ճառագայթ էր, խռովայոյզ ճակատդ ձմրան մառախուղ: Այն պաւն, ուր դու իշխում էիր, պիտի սգայ քեզ Համար, անտառները, ուր դու ազատ, ուրախ թափառում էիր, երեկոյեան գեփիւռը, առուակները, որոց մէջ դու լուզում էիր կարապի նման քեզ պիտի խնդրեն: Դու այդ օտարականի յետևից իւր խուլ քաղաքը պիտի երթաս, ուր ազատութիւնը Հալածուած է ու սրտերն ապականուած, ուր Պակեկան քեզ պիտի ծաղրէ, քեզ իբրև վայրենի, Ռանգատիւրի զաւա՛լ, պիտի ատէ: Ե՛կ, Էմաէ, դարձիր ինձ Հետ այնտեղ, ուր քո Հօր իշատակը ու քո մօր Փայդուան (Հոգին) Հովանաւոր են քեզ»:

«Դու գիտես իմ վճիռը, Կաի-Կումուռ,

քո խօսքերը չը պիտի փոխեն այն, մի շռայլիւր դուր տեղը»:

«Աւրեմն այդ քո անդառնալի վճիռն է» հարցրեց Կախ-Կուսմուն խղղուած ձայնով, դու մեզնից հեռանում ես, Էմաէ, դու մեր ուրախութիւնը, մեր պարծանքը, դու մի օտարականի համար մեզ թողնում գնում ես»:

«Այդ իմ հաստատ վճիռն է» պատասխանեց Էմաէն:

«Եւ միթէ ոչինչ կարող չէ քո գուլթը շարժել այն փոխելու»:

«Ոչինչ» ասաց Էմաէ. «եթէ կուղես կարող ես դալ ինձ տանել, բայց ես մեռած միայն պիտի ձեռքդ ընկնեմ: Եթէ ոչ, դարձիւր, դէպի Խուրակիի որդիքը և տա՛ր նրանց վերջին ողջոյնս»:

«Ո՛չ» պատասխանեց Կախ-Կուսմուն, գլուխը տարօրինակ կերպով ցնցելով. «ես քեզ չեմ տանի ոչ մեռած ոչ կենդանի և ոչ Խուրակիի որդւոց յետ կը դառնամ. դու կեանքիս ուրախութիւնը փչեցիր հանգցրիւր, այժմ հեռանում ես և թողնում ես ինձ աշխարհի մէջ միայնակ, դու ինձ թողնում ես ինչպէս հոգին թռչելով թողնում է մարմինը, ես քեզ համար մաղթում եմ այն բոլոր երջանկու-

թիւնը, որ դու ինձնից խլեցիր և այժմ տես թէ ուր եմ գնում»:

Այդ խօսքերը բերնին ցատկեց նա սպառաժն ի վայր և հարիւր ոտ բարձրութիւնից խորտակուեցաւ հեղեղի մէջ, որոյ փրփրադէզ կատաղի ալիքները առին տարան ծովը նորա դիակը:

«Ո՛հ անէծք իմ վերաս», աղաղակեց Էմաէն. ձեռքերը դէպի երկինք կարկառած, Կախ-Կուսմուն՝ քաջերի քաջն էր, երիտասարդ գինուորները նրան նախանձում, իմ ցեղի աղջկերքը սիրում էին նրան: Անիծեալ լինիմ ես, որ եղբարցս մտերմութեանը դաւաճանեցի: Այդ բոլորը քեզ համար սիրուն չնաշխարհիկ ինձ համար այլ ևս վերադարձ չկայ:

Երկուսն էլ շարունակեցին ճանապարհը:

Ալբերտը սաստիկ լուզմունքից դողում էր. մի խօսք արտասանելու կարողութիւն չունէր: Էմաէի դէմքը հոգեկան խոր վիշտ էր արտայայտում. նա գնում էր գլուխը կրծքին կախած, ասես թէ խղճի խաթի ծանր բեռան տակ ճնշուած: Բայց քանի լառաջ էին գնում, քանի հեռանում էին վայրենիներից, այնքան թեթեւանում էր նոցա համար վտանգը: Անտառը սկսաւ ցանցառանալ. շրջակայքն աւելի գրաւիչ կերպարանք առին, և Կախ-Կուսմունի

մահուան տալաւորութիւնը սկսաւ անհետանալ զոնէ Լորդ Բոբլէի սրտում:

Ը.

Մի ամբողջ օր թափառելուց յետոյ Հասան նոքա մշակուած հողերի, որք ցոյց էին տալիս գաղթականների քաղաքակրթութեան հետքերը: Շուտով տեսան նաև անգլիացի մըշակներ դաշտերում ցրուած և այդ տեսարանի վերայ դգաց Ալբերտը, որ իւր սիրտը աւելի թունդ է զարկում, Կաղանցուկ լիշատակներ առատօրէն լցուեցան իւր մտքի մէջ և իւր կեանքի խորտակուած շղթայի ծայրերը նորից կուեցին:

Աերջապէս Հասան Կօրօրայկա և նա անպատմելի ուրախութեամբ նկատեց «Ամֆիտրիտը» որ մի թեթեւ բուրգի նման օրօրվում էր ծովածոցի ջրերում: Դարձեալ քանի մի բուպէ, և ահա նա իւր բարեկամների մէջ տեղն էր, որոց նա գիրկը ընկաւ հրճուանօք: Նըրանց հետ միասին գնալով հիւրանոց, շամպանեայ գինու և զարեջրի բաժակները դատարկեցին, որոնցից նա մի ամսի չափ ախամայ հրաժարուած էր, պատմում էր նա զա-

նաղան հրաշքներ իւր արկածքներից ու քաջագործութիւններից այլ և այն հնարագիւտ եղանակը, որով կարողացել էր իւր փախուստը գլուխ բերել, ի հարկէ, ինչպէս ասում են վիպասան մատենագիրները ճշմարտութիւնը քաղցրանուագ բառերով զարգարելով:

«Ամֆիտրիտի» վերայ Ալբերտը ամեն բան անփոփոխ գտաւ, միայն իւր բարեկամ Պուլլըօյը, որ իւր քսան տարուց ի վեր սպասած զինուորական աստիճանի մէջ լաւաջ գնալու յոյսից բոլորովին ձեռք էր քաշել, իւր հին նպատակն էր գլուխ բերել, այսինքն կղզու վերայ մի կտոր հող առել, սպասելով նոր մի քսան տարի անցնելուց յետոյ, ցանկացած հարստութիւնը ձեռք բերել: «Ամֆիտրիտը» եւկած էր Կօրօրայկայի ծոցը Ալբերտի գալուն նախընթաց երեկոյին, իւր վաղեմի սպային ալդտեղ ցամաք հանելու, որովհետև սորա նոր կալուածները այդ գիւղի մօտակայքումն էին:

Ալբերտն իւր բարեկամ Պուլլըօյից շատ ախորժելի լուրեր առաւ Նոր-Պլիմութի բընակչաց մասին:

Զօրքը չուելուց յետոյ օրիորդ Կլինտերիլը, որ առաջ ընդհանրապէս աշխոյժ և ուրախ էր, վերջին ծայր մտատանջ ու մելամաղձոտ էր դարձել, մինչդեռ նաւապետ Ֆրա-

ղերի մեկամաղձն ու տրտմութիւնը զուար-
ճութեան ու ուրախութեան էր փոխուել: Երբ
քանի մի օրից զօրքերը յաղթանակով, բայց
առանց Ալբերտի վերադարձան, Ելիզաբէթը
հրապարակաւ լաց եղաւ և քիչ մնաց, որ
սգազգեստ հագնէր, մինչդեռ նաւապետ Ֆրա-
ղերի տրամադրութիւնը երբէք այնքան լաւ
չէր եղած և մի շաբաթից յետոյ առօք փա-
ռօք առաջարկեց իւր ձեռքը օրիորդ Ելիզա-
բէթին, որ օրիորդն իւր կողմից առօք փա-
ռօք մերժեց:

Երկու օր յետոյ լուր հասաւ, որ գնդա-
պետ Կլինտերի ի եղբայրը մեռել է Հնդկաս-
տանում թողնելով իւր եղբօր աղջկանը իբրեւ
ժառանգութիւն երկու միլիօն. բայց այդ լու-
րը ամենեւին չսփոփեց օրիորդ Ելիզաբէթին:

Վերջապէս երբ լուր տարածուեցաւ, թէ
Ալբերտը կենդանի է և պիտի վերադառնայ,
Ելիզաբէթի ուրախութիւնը նոյնքան մեծ ե-
ղաւ, որքան նաւապետ Ֆրազերի տհաճու-
թիւնը:

Բոլոր այդ լուրերը վերին աստիճանի ճշ-
մարիտ էին և միայն աճեցնում էին Բօբլէի
անհամբերութիւնը օր առաջ Նոր-Պիմօութի
հասնել:

«Բայց ես տեսաք», ասաց Պուլլօպը, «որ

զու մի վայրենի աղջիկ ունիս հետդ: Ես կար-
ծեմ քո նպատակը չէ Ելիսաբէթին մի ամ-
բողջ հարեմով ներկայանալ: Բազմակնութիւ-
նը թերեւ թոյլ տուած լինի վայրենիների մէջ,
բայց գոնէ Նոր-Պիմօութում ընդունուած չէ
և ես չեմ կարծում, որ օրիորդ Ելիզաբէթը
քո սիրոյդ համար օրէնքի խստութիւնը խախ-
տէ»:

«Թշուառ աղջիկ, նա չի կարող դէպի իւ-
րայինքը վերադառնալ, ասաց Բօբլէ նկատելի
շփոթութեամբ. նոքա իրան պիտի պատա-
ռեն, ուտեն, եթէ երբ և իցէ ձեռք ձգեն»:

«Ս'հ այդ վայրենիները» կանչեց Պուլլօպը:
«Ի'հ, այս անգամ ես քեզ կ'օգնեմ, Բօբլէ: Իմ
գաղթատելում աշխատող կանանց պէտք ու-
նիմ: Վաճառիր ինձ այդ վայրենուհին»:

«Այդ քնշ առաջարկութիւն է, որ անում
ես»:

«Ի'հ, ես քեզ առաջարկում եմ շատ
պարզ կերպիւ, վաճառել ինձ այդ աղջիկը. և
խոստանում եմ քեզ չուտել նորան: Գուցէ
մտադիր ես նրան օրիորդ Ելիզաբէթին ըն-
ծայել, տուած խոստմունքդ կատարելու հա-
մար:

«Դեռ հարց է, թէ ինքը կը համաձայ-
նի այստեղ մնալ» ասաց Ալբերտը կակազելով:

«Ինքը կհամաձայնի. այդ է եղել միակ դժուարութիւնը: Քեզ ասում եմ վաճառիր ինձ»:

«Ելիգաբեթը» յարեց Բօբլէ «ժառանգում է երկու միլիօն: Ես քեզ այդ վայրենուհին ոչ թէ վաճառում, այլ ընծայում եմ, Պուլ-րօպ»:

Երեկոյեան «Ամֆիտրիտը» խարիսխը հանեց: Ալբերտը նախ և առաջ մի զբօսանք արաւ, յետոյ ելաւ նաւը, որ առաքաստները պարզելով Նոր-Պլիմութ ուղղեց իւր ընթացքը: Այդտեղ Լորդ Բօբլէի վերադարձը իբրեւ հասարակաց հանդէս տօնեցին և մանաւանդ զնդապետի տանը ի պատիւ նորա մեծ խընճոյք եղաւ: Քանի մի օր յետոյ խնդրեց նա Ելիգաբեթի ձեռքը և իւր առաջարկութիւնը սիրով ընդունուեցաւ: Հարսանիքը նշանակուեցաւ յաջորդ կիւրակէ օրը, երբ նորին արժանապատուութիւն տէր Ռինգվիլլ, որ պիտի պսակը կատարէր, քարոզական մի ճանապարհորդութիւնից պիտի վերադառնար: Այդ օրը ամբողջ Նոր-Պլիմութ քաղաքը յուզուած էր: Ամեն մարդ խօսում և իւր ձեռով իւր հաւանութիւնն էր յայտնում այն միութեան, որ պիտի կատարուէր ազնուատոհմ լորդի և զեղեցիկ ու հարուստ ժառանգուհու մէջ: Բայց

մանաւանդ մի բնիկ աղջիկ կար, մի վաճառական նաւի վերայ հէնց այն օրը եկած, որ իւր թախանձագին հարց ու փորձով աչքի էր ընկնում: Նա անդադար խնդրում էր, որ իրեն ցոյց տան այն տունը, ուր հարսանիքը պիտի տօնուի:

Երեկոյեան դէմ Նոր-Պլիմութի բոլոր բարձր հասարակութիւնը, «Ամֆիտրիտի» սպաները, պսակելի զոյգի հետ իմիասին ժողովուած էին զնդապետի դահլիճում: Դահլիճը ստորին յարկումն էր և մեծ կրկնաթիւ դուռն բացվում էր պարտիզի վերայ. այնտեղ սպասում էին զերապատիւ տէր Ռինգվիլի դալստեան:

Յանկարձ դուռը ներս բացուեցաւ և մի ալանդակ, յուզուած դէմքով ներս պրծաւ քահանան:

«Ես այդ պսակը չեմ օրհնի» կանչեց նա ցնորուածի պէս. «երկնքի անէճքը իջած է այդ միութեան վերայ»:

Հանգիսականները շփոթուած շրջապատեցին նրան և բացատրութիւն պահանջեցին իւր տարօրինակ խօսքերին:

«Ահա ձեզ բացատրութիւն» ասաց Դանիէլ Ռինգվիլլ պարտէզ տանող դուռը լայն բանալով:

Մի սոսկալի, սրտաճմլիկ տեսարան հանդիսացաւ նայողների աչքերին: Մի մատաղ վայրենի աղջիկ, գերազանց գեղեցկութեամբ, խեղդուած կախուած էր մի կակղետու ճիւղից, որ շուաք էր ձգուած դրան վերայ:

«Այդ թնչ է նշանակում» կանչեց գնդապետ Կվինտերիլ, մինչդեռ լորդը, մոմի նման գունատ մի սեղանի կրթնեցաւ, որ վայր չընկնի:

«Այդ նշանակում է» պատասխանեց քահանան, որ այդ մատաղահաս աղջիկը, որին ես երբեմն աւետարանի ճշմարտութիւնը ուսուցել էի անթիւ վտանգների միջով ինձի եկած էր ահա՝ այն մարդու համար օգնութիւն խնդրելու, և նա մատնացոյց արաւ լորդ Բոբլէին: Այդ նշանակում է, որ այն աղջիկը թողել է սորա համար իւր հայրենիքը, ազգականները, իւր ազգը, ուր ինքը առաջնոց առաջինն էր: Նա իւրայնոց դարանը անգլիացւոց մատնեց և շատ անգամ քաջաբար ճակատը մահուան դէմ առաւ, սորան փրկելու համար: Այդ անց է նշանակում, որ այն մարդը նորան պաշտպանութիւն և սէր է երգուել, խոստացել է իրեն ամուսին ու կենակից անել, և այդ ամենի փոխարէն վաճառել է նորան իբրեւ գերի:

Կօրօրայկայ վերսդառնալով, ես գտայ

նորան անմխիթար լալիս, ստոր աշխատանքով զբաղուած: Իւր զոհաբեր նուիրման փոխարէն, ցեղապետի աղջիկը սեւ ապերախտութեան է արժանացել: Յուսահատ մի ըրպէում, ողորմելին փախել եկել է այստեղ և կախուել է այն դահլիճի պատուհանների առաջ, ուր լորդ Բոբլէն պատրաստվում է իւր հարսանիքը տօնել»:

Քահանայի այս խօսքերը լսելով, օրիորդ Ելիզաբեթը ուշաթափ եղաւ և հանդիսականները բարձրաձայն զգուանքով ցրուեցան:

Միւս առաւօտը լորդ Բոբլէն գնդապետ Կվինտերիլից մի նամակ ստացաւ, որոյ մէջ վերջինս ցուրտ և համառօտ խօսքերով յայտնում էր թէ, խնդրում է, այսուհետեւ իւր այցելութիւնը դէպի իւր տունը դադարեցնէ, իսկ «Սմֆիտրիտի» սպանները յայտնեցին, թէ այլևս չեն ուզում լորդի հետ ծառայել:

Վեց ամսից յետոյ օրիորդ Ելիզաբեթը պսակուեցաւ ազնիւ նաւապետ Փրազէրի հետ:

Լորդ Բոբլէի մասին այլ ևս ոչինչ չը լսուեցաւ, միայն քանի մի տարի ետքը այն մեռեալների ցուցակում, որք ընկել էին Հնդկաստանի ապստամբութեան կռուի մէջ, գտան նաև Սլբերտ Բոբլէի անունը:

3092

ԳԻՆՆ Է 25 ԿՈՊԷԿ

Վաճառում է Կենդրոնական գրավաճառա-
նոցում:

2013

